

Předmluva

Cílem této knížky je zachycení vývoje teorie pravděpodobnosti v českých zemích od prvních pokusů až do II. světové války. Protože teorie pravděpodobnosti v dnešním pojetí představuje součást matematiky, je předložená práce koncipována jako práce z oblasti dějin matematiky, čímž vzniká otázka, jaké zdroje lze považovat za relevantní pro posouzení vývoje nějaké matematické disciplíny. V předložené práci vycházíme z názoru, že základním pramenem pro posouzení stavu nějaké části matematiky jsou tištěné publikace týkající se daného oboru. V souladu s tímto názorem zde bude věnována pozornost hlavně tištěným pracím z oblasti teorie pravděpodobnosti; pokud se výuky teorie pravděpodobnosti týče, bude věnována pozornost hlavně učebnicím¹.

Teorie pravděpodobnosti se většinou rozvíjela v těsné blízkosti některých dalších disciplín, z nichž asi nejdůležitějšími byly nejprve demografie a pojistná matematika, později (matematická) statistika². Protože existuje podrobná kniha o historii statistiky v českých zemích [Zá1] a v současné době je připravováno její nové, podstatně rozšířené vydání, nebudou zde tyto historické souvislosti mezi teorií pravděpodobnosti na straně jedné a demografií, pojišťovnictvím a statistikou na straně druhé podrobně zkoumány; základní informace týkající se uvedených souvislostí budou stručně zmíněny jednak ve čtvrté kapitole týkající se počátků výuky teorie pravděpodobnosti, jednak v šesté kapitole týkající se období mezi I. a II. světovou válkou.

Při studiu historie teorie pravděpodobnosti v českých zemích se ukazuje, že v celém sledovaném období (tj. do druhé světové války) se u nás teorie pravděpodobnosti objevuje převážně jako součást výuky, nikoli jako předmět samostatného výzkumu. I když teorie pravděpodobnosti vznikla v polovině 17. století, u nás dosáhl původních vědeckých výsledků až koncem 19. století Emanuel Czuber, který však své práce publikoval v Německu a brzo odešel do Vídně. Teprve v období mezi I. a II. světovou válkou v pracích Bohuslava Hostinského (a jeho žáků) dosáhlo u nás bádání v oblasti teorie pravděpodobnosti takové úrovně, že našimi matematiky byly publikovány mezinárodně uznávané výsledky. Z těchto faktů vyplynulo, že většina předložené knížky je věnována otázkám souvisejícím s výukou teorie pravděpodobnosti na školách různých typů, přičemž – jak už bylo řečeno –

¹ Nebyl prováděn průzkum rukopisných pozůstatostí a jiných netištěných dokumentů archivního charakteru.

² Protože termín „statistika“ má mnoho různých významů, je zde připojen přívlastek „matematická“, protože se však význam uvedených pojmů měnil v čase, je zde tento přívlastek opatrně uveden v závorce.

je pozornost věnována hlavně učebnicím, případně jiným tištěným pracím výukového charakteru.

Kniha je uspořádána tak, že v první kapitole je nejprve podán stručný přehled o vývoji teorie pravděpodobnosti do r. 1938 v Evropě (později ve světě) a na tento přehled navazují základní informace o vývoji teorie pravděpodobnosti v českých zemích do r. 1938. Potom následuje šest chronologicky řazených dílčích studií o některých tématech, která byla (podle názoru autora této knížky) důležitá nebo zajímavá z hlediska vývoje teorie pravděpodobnosti v českých zemích; tyto studie jsou psány tak, aby je bylo možné číst nezávisle na celkovém přehledu podaném v první kapitole. Na závěr knihy je místo obvyklého cizojazyčného resumé zařazen anglický překlad (poněkud zkráceného) úvodního celkového přehledu.

Kniha vznikla v rámci grantu GAČR č. 402/03/1316, který byl v letech 2003–2005 řešen na Vysoké škole ekonomické v Praze; část tohoto grantu týkající se historie teorie pravděpodobnosti byla řešena na Technické univerzitě v Liberci a byla zde částečně podpořena výzkumným záměrem MSM 245100302. Autor děkuje uvedeným institucím za podporu, bez které by tato kniha nemohla vzniknout. Děkuje rovněž Muzeu hlavního města Prahy a Archivu Masarykovy univerzity v Brně za poskytnutí práva na reprodukci fotografií z jejich sbírek.

Autor rovněž děkuje řadě kolegů a kolegyně, kteří mu v průběhu práce na knížce přispěli cennými radami a připomínkami, a v neposlední řadě děkuje i kolegyni prof. J. Přívratské, která tuto knížku zkrášlila kresbou na obálce.